

Початок перебудови. Чорнобильська катастрофа. Стан економіки. Шахтарські страйки. Поглиблення диспропорції рівня життя населення.

Причини та початок «перебудови»

Визначення
поняття

Перебудова — політичний курс КПРС, розпочатий 1985 р. і спрямований на оздоровлення суспільно-політичної, економічної та ідеологічної сфер життя в СРСР

Причини

- Відставання СРСР за темпами економічного розвитку, рівнем ефективності виробництва, продуктивність праці від провідних країн світу. Політична криза, яка проявилася в нездатності керівництва забезпечити економічний прогрес.
- Провали в соціальній сфері.
- Застійні тенденції в духовній сфері суспільства.
- Прихід до керівництва країни молодих політиків (М. Горбачов, М. Рижков, О. Яковлев, Е. Шеварднадзе), які не тільки прагнули до зміцнення своєї влади, а й виступали за оновлення держави та суспільства

Мета

Збереження радянської системи шляхом її модернізації

Передумови та початок

- *1982—1985 рр.* — «парад генсеків» — період короткочасного перебування при владі **Ю. Андропова** та **К. Черненко**.
- *Березень 1985 р.* — прихід до влади **М. Горбачова**.
- Перебудова мала охопити основні сфери життя суспільства: економіку (перехід від екстенсивних методів господарювання до інтенсивних); внутрішню політику (демократизація суспільного життя); зовнішню політику (припинення «холодної війни»); соціальну сферу (поліпшення матеріального добробуту людей); ідеологію (ліквідація цензури, гласність).
- Перебудовчі процеси в Україні перебували під контролем радянської номенклатури (при владі залишався консерватор **В. Щербицький**, оточення якого надавало перевагу адміністративно-командним методам керівництва; курс не змінився і за його наступника **В. Івашка**)

Чорнобильська катастрофа

Дата

26 квітня 1986 р. — аварія на Чорнобильській АЕС — найбільша техногенна катастрофа планетарного масштабу у ХХ ст.

Причини

Недосконалість реактора; проектні помилки. Непроінформованість персоналу про небезпеку. Допущення персоналом ряду помилок, неумисне порушення існуючих інструкцій, частково через відсутність інформації про небезпеку реактора. Відключення системи захисту

Масштаби

Поширення радіоактивної хмари над територією північно-західної частини Росії, Білорусі, Румунії, Польщі, Болгарії, Югославії, скандинавських країн

Дії влади

Намагання радянського керівництва приховати інформацію від народу

Наслідки

- Загинуло 7 тис. ліквідаторів наслідків аварії, понад 60 тис. стали інвалідами.
- Радіоактивне забруднення території України, що призвело до погіршення здоров'я населення.
- Створення 30-кілометрової «зони відчуження» — території, яка найбільше постраждала від радіації і була заборонена для проживання.
- Економічні збитки.
- Пожвавлення суспільно-політичного руху в республіці (мітинг протесту в Києві в листопаді 1988 р., присвячений екологічним проблемам)

Серпень 1990 р. — постанова Верховної Ради УРСР «Про невідкладні заходи по захисту України від наслідків Чорнобильської катастрофи»; Україну було оголошено зоною екологічного лиха, було прийнято рішення припинити експлуатацію ЧАЕС, уряду доручено звернутися до міжнародних організацій із закликом про надання допомоги в ліквідації наслідків аварії; будівництво саркофага (об'єкт «Укриття»)

Політика «прискорення» та її наслідки в Україні

Визначення поняття

Політика «прискорення» — політика, яка передбачала розробку довгострокових заходів, спрямованих на соціально-економічний розвиток країни, широке впровадження досягнень НТП, реорганізацію управлінської структури, пріоритетний розвиток машинобудування, спробу розв'язати традиційні соціальні проблеми — житлову, продовольчу, забезпечення населення товарами повсякденного вжитку тощо

Здійснення

- *Квітень 1985 р.* — пленум ЦК КПРС, на якому М. Горбачов повідомив про плани перетворень, спрямовані на прискорення соціально-економічного розвитку країни за рахунок широкого впровадження наукових досягнень у промисловість і випереджального розвитку машинобудування, не змінюючи економічних відносин (мова не йшла про зміну економічних основ соціалізму і політичного ладу, не піддавалися сумніву і соціалістичні орієнтири радянського суспільства).
- Заява про необхідність прискорити темпи просування соціалістичним шляхом на основі ефективного використання досягнень науково-технічного прогресу, активізації «людського фактора» та зміни порядку планування.
- *Лютий 1986 р.* — підтвердження ХХVII з'їздом КПРС курсу на прискорення, який за три п'ятирічки мав створити економічний потенціал, що дорівнював би вже існуючому, подвоїти національний дохід, розв'язати низку соціальних проблем

Наслідки

Відсутність чіткого плану втілення політики прискорення, у результаті чого новаторські починання не доводилися до кінця, а окремі правильні й сміливі рішення потопали в трясовині старих підходів до розв'язання проблем

Рівень життя населення

- Падіння життєвого рівня населення (за даними ООН, до середини 1991 р. СРСР за цим показником посідав 82-ге місце у світі).
- Дефіцит товарів широкого вжитку.
- Масове приховане безробіття (людей відправляли у відпустку без грошового утримання).
- Інфляція, яка загрожувала перерости в гіперінфляцію.
- Низький рівень споживання.
- Формування в умовах переходу до ринкової економіки прошарку підприємців, які почали створювати перші в країні легальні приватнопідприємницькі фірми, торгові й товарні біржі

Стан економіки

Створення
умов для
подальшого
реформуван-
ня

- *19 листопада 1986 р.* — прийняття «Закону про індивідуальну трудову діяльність», який допускав індивідуальну трудову діяльність у сфері: кустарно-ремісничих промислів, побутового обслуговування населення, інших видів діяльності, заснованих виключно на особистій праці громадян і членів їх сімей.
- Розробка пакета документів, що засвідчували право громадян займатися індивідуальною трудовою діяльністю — реєстраційні посвідчення або патенти, видані на певний термін.
- *1 травня 1987 р.* — запровадження «Закону про індивідуальну трудову діяльність».

Програма
реформ
1987 р.

- *Липень 1987 р.* — курс на проведення радикальної економічної реформи, яка передбачала створити економіко-правові засади для забезпечення співіснування державного та незалежного секторів господарства.
- Спроба переходу до ринкових методів регулювання виробництва

Суть
програми

- Розширення самостійності підприємств на принципах госпрозрахунку та самофінансування.
- Запровадження принципу трьох «С»: самостійність, самоврядування, самофінансування.
- Поступове відродження приватного сектору економіки.
- Відмова від монополії зовнішньої торгівлі; більш глибока інтеграція у світовий ринок.
- Скорочення кількості галузевих міністерств та відомств.
- Розвиток орендних відносин на селі.
- Ухвалення «Закону про державне підприємство (об'єднання)», «Закону про кооперацію» тощо

Результат

Запропоновані економічні реформи були непослідовними, проводилися невпевнено і зазнали провалу; замість очікуваного прискорення темпів економічного розвитку розпочалося їх падіння, загострювалися соціальні проблеми, відбувся сплеск інфляції; радянські товари не могли конкурувати на зовнішньому ринку, а сама економіка стала ще більш залежна від експорту енергоносіїв, ціна на які в другій половині 1980-х рр. мала тенденцію до зниження